

De bom is gebarsten

Een briefing naar aanleiding van het huidige kernwapendebat

Krista van Velzen & Wilbert van der Zeijden (IKV Pax Christi), 14 januari 2014

Introductie

Er is geen maatschappelijke steun voor de aanwezigheid van kernwapens in Nederland. Dit blijkt telkens weer uit opiniepeilingen en ook in de politiek zijn deze massavernietigingswapens niet populair. Als de Amerikaanse regering vandaag een voorstel aan de Nederlandse regering zou doen om in ons land kernwapens te plaatsen, zou daar geen enkele steun voor zijn. Helaas liggen die wapens er al decennia. Toch is dit het juiste moment om van deze wapens af te komen. Er zit een welwillende Amerikaanse president, een Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken met een mooie 'trackrecord' aan eerder geuite meningen over nucleaire ontwapening in Nederland en een Tweede Kamer die deze minister een duidelijk mandaat heeft gegeven. Wat nu nodig is, is moed. Politieke moed, om deze kernwapens te retourneren aan de VS. IKV Pax Christi roept middels deze korte briefing op in 2014 moed te verzamelen en concrete stappen te zetten.

Op 24 oktober 2013 stuurde minister Timmermans een brief aan de Tweede Kamerⁱ waarin hij toelichting gaf op het regeringsbeleid inzake het bevorderen van nucleaire ontwapening en non-proliferatie. IKV Pax Christi publiceerde een inhoudelijke reactieⁱⁱ op die brief waarin werd geconcludeerd dat de minister terecht benadrukt dat ontwapening en non - proliferatie elkaar versterken, maar dat het in de beleidsbrief jammerlijk ontbreekt aan betekenisvolle vooruitgang aan de ontwapeningskant. De minister bevestigde in zijn brief de inconsistente Nederlandse houding waarbij enerzijds wordt benadrukt dat ieder gebruik van kernwapens catastrofale humanitaire gevolgen zou hebben, terwijl anderzijds wordt erkend dat de regering bereid blijft om nucleaire massavernietigingswapens te gebruiken.

Sinds oktober is er een hoop besproken en gebeurd: Er werden in de Kamer kritische vragen gesteld en deels beantwoord. Er werd zelfs een motie aangenomen die een kernwapentaak verbiedt voor nieuwe straaljagers. Er lekten stukken uit over ruzie tussen Nederland en de VS over veiligheid van de kernwapens in Nederland en Ivo Daalder – tot voor kort de Amerikaans Ambassadeur bij de NAVO - herhaalde nog eens dat een afspraak met Rusland geen voorwaarde is om van Amerikaanse kernwapens in Europa af te komen. Minister Timmermans benadrukte in de Kamer dat zijn inzet is om tot nieuwe afspraken te komen binnen de NAVO over kernwapens en dat de Nederlandse inzet daarbij is om van de Amerikaanse kernwapens in Europa af te komen. Tegelijkertijd blijft onduidelijk hoe Nederland dit aan wil pakken. Eerdere pogingen strandden zijn op gebrek aan consensus binnen de NAVO en er is geen reden aan te nemen dat een discussie binnen de NAVO nu een ander resultaat op zal leveren. Als deze minister concrete

stappen wil zetten, moet hij nu gedurfde en daadkrachtige maatregelen nemen; de NAVO zal die gaan volgen.

Het NAVO kernwapenbeleid werd ook aangehaald toen Nederland dit najaar besloot een statement niet te ondertekenen waarin 125 landen hun zorg uitspreken over de catastrofale humanitaire gevolgen van het gebruik van kernwapens. Het statement is volgens de Nederlandse interpretatie niet conform NAVO-beleid. Daarmee ondermijnt Nederland een belangrijk intergouvernementeel initiatief dat tot doel heeft de 186 landen zonder kernwapens een belangrijkere rol te geven in het ontwapeningsproces dat nu teveel wordt bepaald door de negen landen met kernwapens.

Deze korte briefing geeft een reactie op de genoemde ontwikkelingen en kijkt vooruit naar de aanstaande parlementaire hoorzitting en debatten over dit onderwerp, waarvan de eerste gepland zijn voor eind januari 2014.

Aanbevelingen voor de Tweede Kamer :

- Volgens minister Timmermans mag er in Duitsland en Engeland wel openlijk over kernwapens daarvoor aparte toestemming hebben gekregen van de NAVO. De Kamer zou de Minister moeten opdragen er voor te zorgen dat voor Nederland minstens dezelfde regels gelden als voor buurlanden, wat een volwassen bespreking van Nederlandse betrokkenheid bij kernbewapening mogelijk zal maken. Een werkbezoek aan de kernwapenbasis zoals ook de Duitse Bundestag deed hoort hier bij.
- De Tweede Kamer zou de Minister moeten vragen nu aan te geven welke concrete stappen hij gaat zetten om de komst van nieuwe kernwapens naar Nederland tegen te gaan – in overeenstemming met de aangenomen motie Omtzigt. De minister lijkt vooralsnog de motie niet uit te voeren, zonder afdoende uitleg aan de Kamer. Dat zou de Kamer niet moeten accepteren.
- De Tweede Kamer zou de minister moeten vragen of hij aan de VS heeft overgebracht dat het Nederlandse parlement heeft besloten dat de JSF in de toekomst geen kernwapentaken mag uitvoeren, wat daarop de reactie was van de VS en op welke termijn dit zal leiden tot verwijdering van de momenteel in Volkel geplaatste B61 kernwapens. Ook hier lijkt de minister de motie te willen negeren. Dit zou de Kamer niet moeten accepteren.
- De Tweede Kamer zou de minister moeten vragen hoe hij de woorden van voormalig Amerikaans Ambassadeur Ivo Daalder gaat meenemen in zijn beleid dat Russische toestemming niet nodig is voor beëindiging van afhankelijkheid van Amerikaanse kernwapens in Europa.
- De Tweede Kamer zou de Minister moeten vragen bij toekomstige besprekingen over de catastrofale humanitaire gevolgen van kernwapens een meer eenduidige en constructieve rol te spelen dan in de afgelopen maanden.
- De Tweede Kamer zou de Minister moeten vragen een internationale oproep te doen om te gaan onderhandelen over een verbod op kernwapens.

De stand van zaken

Na een periode van 11 maanden van overleg en interne beraadslaging, publiceerde Minister Timmermans op 24 oktober 2013 een beleidsbrief over de inzet van Nederland met betrekking tot ontwapening, non-proliferatie en wapenbeheersing. Deze brief bood weinig meer dan een herhaling van bestaand ondoorzichtig en vaak inconsistent beleid waarvan de Tweede Kamer en het maatschappelijk middenveld al ruimschoots hebben aangegeven dat het moet worden aangepast, gewijzigd of afgeschaft. De brief leidde in november en december dan ook tot een spervuur aan vragen en opmerkingen in de Tweede Kamer en in januari volgt nog een hoorzitting in de Tweede Kamer en debatten in de Eerste en Tweede Kamer. In de voorbije Kamerdebatten werd ingegaan op de volgende zaken:

Transparantie

Ook dit kabinet blijkt niet in staat te breken met de slechte gewoonte om niet openlijk met de eigen bevolking en parlement te spreken over de Amerikaanse kernwapens die in Nederland geplaatst zijn. Vragen in de Kamer dwongen de minister regelmatig zich te verschuilen achter het excuus dat NAVO-afspraken open bespreking in de weg staan.ⁱⁱⁱ Zelfs de vraag wanneer de afspraak gemaakt is om over de Nederlandse kernwapentaak te zwijgen stuit op een muur, getuige het antwoord van de minister bij het recente begrotingsdebat: 'Ik kan dat niet zeggen omdat dit onderdeel is van de afspraak'. Terecht stelde de Kamer de vraag waarom in Duitsland en Engeland wel openlijk over dit onderwerp wordt gesproken. De minister antwoordde dat die landen een aparte afspraak hebben bedongen binnen de NAVO die dit toelaat.^{iv} Kennelijk kan dat. Een logisch klemmend verzoek aan de minister zou zijn dat de regering binnen de NAVO afspreekt dat ook het Nederlandse parlement als volwassen volksvertegenwoordiging wordt behandeld en de Minister openlijk mag spreken over Nederlandse betrokkenheid bij NAVO-kernwapenbeleid. Het toestaan van een parlementair bezoek aan de kernwapenbasis Volkel zoals de Duitse Bundestag dat aan Büchel bracht hoort daarbij.

Modernisering

De Kamer sprak zich in 2012 in de Motie Omtzigt al uit tegen de modernisering van de B61 kernwapens die nu in Nederland en vier andere Europese landen geplaatst zijn.^v De Minister legde dit najaar uit – na aandringen van de Kamer – dat Nederland bij besluitvorming over modernisering geen rol van betekenis speelt. Hij geeft daarmee toe dat Nederland geen beslissende stem heeft in besluitvorming over de kernwapens die in Nederland zijn geplaatst en die door Nederlandse piloten zullen worden afgeworpen in een eventueel nucleair conflict. Terecht besloot het Parlement de Minister te dwingen de beslissingsbevoegdheid naar zich toe te trekken: Op 6 november werd de motie van Dijk aangenomen waarin wordt afgesproken dat de F-35 (JSF) – wanneer die de huidige F-16 zal vervangen – geen kernwapentaken zal mogen uitvoeren.^{vi}

Een antwoord van de Minister op de vraag hoe en wanneer hij deze motie zal uitvoeren zal naar verwachting in (de schriftelijke beantwoording voorafgaande aan het) debat over dit onderwerp in januari volgen. Gezien eerdere antwoorden van deze regering, mag worden verwacht dat de Minister zal beargumenteren dat NAVO-afspraken verbieden dat Nederland zelf een besluit neemt over de toekomst van in Nederland geplaatste kernwapens. IKV Pax Christi vindt het belangrijk te herhalen dat dit formeel niet juist is. Het besluit *dat* de NAVO kernwapens inzet wordt in consensus genomen binnen de NAVO maar besluiten over specifieke locaties, aantallen en kernwapentaken zijn nadrukkelijk de verantwoordelijkheid van de landen die zulke taken op zich genomen hebben. Nederland kan – zonder NAVO-regels te overtreden – zelf besluiten de kernwapentaken en plaatsing in Nederland te beëindigen en samen met de VS afspreken

wanneer de verwijdering plaats zal vinden. Het (geheime) verdrag dat ten grondslag ligt aan de plaatsing van deze wapens in Nederland is bilateraal en kan beëindigd worden zonder NAVO instemming. Politiek is het wellicht niet makkelijk om binnen de NAVO op te staan en het besluit mee te delen dat Nederland niet langer bereid is kernwapens op haar grondgebied te huisvesten of een kernwapentaak uit te voeren. Maar dat is een kwestie van politieke wil, niet van regelgeving. De Motie van Dijk geeft andermaal weer dat het Nederlandse parlement van deze minister verwacht dat hij moed verzamelt en de verwijdering van kernwapens uit Nederland als besluit mededeelt binnen de NAVO (en niet zoals hij van plan is als een onderwerp van discussie dat hij aandraagt voor gezamenlijk overleg).

Veiligheid

Dit najaar besteedde de Kamer ook aandacht aan de twijfels die blijven bestaan over de veiligheid van de verouderde kernwapens die nu in Volkel liggen. Het boek van de heer Schlosser^{vii} waarin decennia ongelukken met kernkoppen worden gedocumenteerd en een Brandpunt reportage over gelekte diplomatieke berichten waaruit blijkt dat de Nederlandse overheid al decennia lang ruziet met de VS over aansprakelijkheid bij ongelukken met kernwapens in Nederland^{viii}, leidde begrijpelijk tot onrust in de Nederlandse media en tot vragen in het Parlement. De weigering van dit kabinet om openlijk te praten over de kernwapens in Nederland zit in dit geval vooral de regering zelf in de weg. Het gevolg was dat de provincie Noord-Brabant in november 2013 weigerde in te stemmen met een milieueffect rapportage met als argument dat het Rijk weigert de nodige gegevens ter beschikking te stellen waaruit de status van de veiligheid van de vliegbasis te bepalen is.

Wederkerigheid met Rusland

De beleidsbrief van Minister Timmermans benadrukte wederom dat verwijdering van Amerikaanse kernwapens uit Europa niet los kan worden gezien van de Russische tactische kernwapens. De brief lijkt te impliceren dat een overeenkomst met Rusland noodzakelijk is. Maar dat is niet wat in de aangehaalde NAVO-documenten wordt gezegd. Ivo Daalder, tot voor kort Ambassadeur bij de NAVO namens de VS, bevestigde tijdens een toespraak^x op 15 november nog maar weer eens dat de NAVO Deterrence and Defence Posture Review (DDPR) “niet praat over Russische toestemming”, “Rusland geen veto geeft in wat [de NAVO] doet” en dat het mogelijk is om “de afhankelijkheid van Amerikaanse kernwapens in Europa verder terug te dringen en zelfs te beëindigen”.^x Het zou ook van de zotte zijn als de NAVO Rusland een soort van veto zou geven over NATO-besluitvorming. Het idee van wederkerige afbouw van kernwapens berust op de aanname dat Rusland de Amerikaanse kernwapens weg wil hebben uit West-Europa, net zoals wij de Russische kernwapens graag weg willen hebben. Die aanname snijdt echter geen hout. De aanwezigheid van Amerikaanse kernwapens in Noord-West en Zuid Europa vormt voor Rusland geen reële militaire bedreiging maar biedt Rusland wel het prefecte politieke excuus om de eigen kernwapenarsenalen niet ter discussie te hoeven stellen.

Vooruitkijkend

De moties Omtzigt en van Dijk bieden minister Timmermans het mandaat dat hij nodig heeft om binnen de NAVO aan te kondigen dat de huidige Nederlandse kernwapentaken niet langer door Nederland uitgevoerd kunnen worden. Gesteund door het parlement en de ruime meerderheid van de Nederlandse bevolking staat niets de minister in de weg om met de Verenigde Staten tot het besluit te komen binnen afzienbare tijd de plaatsing van Amerikaanse kernwapens in Nederland te beëindigen. In de komende weken volgt in dat opzicht een aantal belangrijke momenten:

Parlementair debat

Eind januari staan voor zowel de Eerste als de Tweede Kamer hoorzittingen en debatten gepland waarin bovengenoemde onderwerpen aan de orde kunnen komen. IKV Pax Christi is van mening dat deze debatten een uitgelezen mogelijkheid bieden om minister Timmermans te voorzien van een glashelder, bindend en realistisch mandaat dat binnen afzienbare tijd leidt tot beëindiging van de plaatsing van kernwapens in Nederland en beëindiging van de Nederlandse nucleaire taak. De moties Omtzigt en van Dijk vormen voor dat streven een uitstekende basis.

Mexico

Op 14 en 15 februari vindt in Nayarit (Mexico) de tweede internationale conferentie over de catastrofale humanitaire consequenties plaats. Nederland heeft in de afgelopen maanden een dubbele positie op dit thema opgebouwd. Enerzijds is duidelijk dat Nederland de nieuwe nadruk op de humanitaire gevolgen verwelkomt. Nederland besteedde zelf in haar bijdrage aan de jaarvergaderingen van de 1ste Commissie van de VN in Oktober in New York aandacht aan dit thema^{xi} en ook in de verklaring tijdens de High Level Meeting on Nuclear Disarmament van het Non-Proliferation and Disarmament Initiative (NPDI) waarvan Nederland deel uitmaakt werd aan het catastrofale karakter van kernwapens aandacht besteed. De NPDI riep alle landen op deel te nemen aan het vervolg van de Oslo conferentie in februari in Mexico en zal ook tijdens haar volgende bijeenkomst in april in Hiroshima de discussies focussen op de catastrofale humanitaire gevolgen van kernwapens.¹ Anderzijds bleek de afgelopen maanden dat NAVO-lidmaatschap Nederland in deze in de weg zit. Nederland weigerde ondanks druk van bevriende landen en van het maatschappelijk middenveld zowel tijdens de NPV-vergaderingen in april in Geneve² en tijdens de UNGA Eerste Commissie vergaderingen in oktober in New York³ een gezamenlijke verklaring te tekenen vanwege de zinsnede 'Het is in het belang van het voortbestaan van de mensheid dat nucleaire wapens nooit meer worden gebruikt, in geen enkele situatie'.^{xii} Deze statements werden door Nederland beschouwd als onverenigbaar met NAVO-beleid. Het statement van Nieuw Zeeland werd door 125 andere landen, waaronder NAVO-landen onderschreven.

In aanloop naar de Mexico-conferentie kan de Kamer de Minister op het hart te drukken dat NAVO-beleid een constructieve rol voor Nederland op dit dossier niet in de weg mag en hoeft te staan. Meer aandacht voor de catastrofale gevolgen van kernwapens stigmatiseert kernwapens verder en legt druk op de 9 landen met kernwapens om resultaatgericht te werk te gaan. Beide doelen passen uitstekend bij de Nederlandse inzet.

¹ http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/HLM/26Sep_NPDI.pdf

² http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/npt/prepcom13/statements/24April_SouthAfrica.pdf

³ http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/1com/1com13/statements/21Oct_Joint.pdf

De Nuclear Security Summit

Op 24 en 25 maart vindt in Nederland de derde Nuclear Security Summit (NSS) plaats. Hoewel de nadruk bij die conferentie vooral ligt op veiligheid van nucleair materiaal, biedt het ook een moment om concrete stappen om Nederland kernwapenvrij te maken aan te kondigen.

De NPV vergadering van 2014 (New York)

Eind april vindt de NPT Preparatory Committee meeting plaats. Dit jaar wordt van alle landen verwacht dat ze hun rapportages inleveren over hoe de 64 actiepunten uit de NPV bijeenkomst van 2010 zijn geïmplementeerd. Deze rapportages vormen de basis voor de besprekingen die volgend jaar tijdens de NPT Review Conference plaatsvinden. De NPDI landen hebben afgesproken deze niet-verplichte rapportage aan te leveren. Waarover precies gerapporteerd wordt is een eigen keuze, maar kan nadrukkelijk gaan over nucleaire stoffen zoals splijtstoffen maar ook de stationering van kernwapens in betreffende staat. Het zou gênant zijn als Nederland ook in 2015 weer geen enkele vooruitgang kan rapporteren aangaande de eigen rol in kernbewapening. De aankondiging dat Nederland conform de motie Van Dijk de kernwapentaak zal afstoten biedt hier soulaas. De Kamer moet de minister nu al op het hart drukken de nodige maatregelen hiervoor te ondernemen zodat in april in New York deze historische stap aangekondigd kan worden.

Er zijn vele wegen die kunnen leiden tot een kernwapenvrij Nederland. Zonder druk van de Kamer is het risico dat deze minister de heilloze weg in zal slaan van nog eens een overleg binnen de NAVO. De uitkomst van dat overleg is eigenlijk al bekend: Frankrijk, Hongarije en Litouwen zullen niet vrijwillig instemmen met verwijdering van kernwapens uit Europa. IKV Pax Christi raadt de Kamer aan te kijken naar de mogelijkheden voor de regering om na bilateraal overleg nog dit jaar aan te kondigen de Nederlandse kernwapentaak af te stoten conform de motie Van Dijk.

ⁱ Ministerie van Buitenlandse Zaken (24 oktober 2013): Beleidsbrief nucleaire ontwapening en non-proliferatie. DVB/NW-293/2013, Directie Veiligheidsbeleid, Den Haag.

ⁱⁱ Van Velzen, van der Zeijden, Snyder (Oktober 2013): Laat de Bom Maar Barsten. IKV Pax Christi, Utrecht.

ⁱⁱⁱ Tweede Kamer (26 november 2013): Mondelinge vragen van het Kamerlid Hachci (D66) aan de Minister van Buitenlandse Zaken. 2013Z23181, Tweede Kamer der Staten Generaal, Den Haag.

^{iv} Tweede Kamer (26 november 2013): Mondelinge vragen van het Kamerlid Hachci (D66) aan de Minister van Buitenlandse Zaken. 2013Z23181, Tweede Kamer der Staten Generaal, Den Haag.

^v Tweede Kamer (19 december 2012): Motie van het lid Omtzigt C.S.. 33 400-V Nr. 65, Tweede Kamer der Staten Generaal, Den Haag.

^{vi} Tweede Kamer (6 november 2013): Motie van het lid Jasper van Dijk. 33 763 Nr. 14, Tweede Kamer der Staten Generaal, Den Haag.

^{vii} Schlosser, Eric (2013): Command and Control. Allen Lane Publishers, London.

^{viii} KRO Brandpunt Reporter (12 september 2013): Ruzie Nederland met VS over atoombommen. KRO, Hilversum. Uitzending te bekijken on-line: http://reporter.incontxt.nl/seizoenen/2013/afleveringen/12-09-2013/ruzie_nederland_en_vs_over_atoombommen (29-12-2013)

^{ix} Daalder, Ivo (15 november 2013): Luncheon Keynote Conversation with Ivo Daalder. Atlantic Council, Washington DC. Bekijk online: http://www.youtube.com/watch?v=glaO_r_wsWQ&feature=share&list=PLrmyxz4euJD8Cqkh2t62Dm7veh-iVdYQQ

^x Daalder, Ivo (15 november 2013): Luncheon Keynote Conversation with Ivo Daalder. Atlantic Council, Washington DC. Watch keynote online: http://www.youtube.com/watch?v=glaO_r_wsWQ&feature=share&list=PLrmyxz4euJD8Cqkh2t62Dm7veh-iVdYQQ

^{xi} UN General Assembly 1st Committee (17 oktober 2013): Statement by Mr. Henk Cor van der Kwast, permanent representative of the Kingdom of the Netherlands. UNGA 68: First Committee, New York. Beschikbaar on-line: http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/1com/1com13/statements/18Oct_Netherlands.pdf

^{xii} UN General Assembly 1st Committee (21 oktober 2013): Joint Statement on the Humanitarian Consequences of Nuclear Weapons. UNGA 68: First Committee, New York. Beschikbaar on-line: http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/1com/1com13/statements/21Oct_Joint.pdf